

УДК 327: 340.15

О. В. ПЕТРЕНКО

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри міжнародного і європейського права

E-mail: o.petrenko@karazin.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5254-4979>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

м. Харків, 61022, майдан Свободи, 4

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРОЦЕСІВ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ЕКОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ: ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ НАРИС

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* У статті висвітлено процес формування основ міжнародно-правового регулювання процесів міграції населення через екологічні чинники, визначення його основних етапів та виявлення специфіки відповідних міжнародно-правових джерел, притаманних кожному періоду.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Зазначено, що природні зміни та екологічні катастрофи, які унеможлилювали проживання груп людей в ареалі їхнього традиційного мешкання, з найдавніших часів спричиняли масові переселення до теренів, більш придатних для проживання, усе ж підґрунтя міжнародно-правового регулювання процесів міграції населення через екологічні чинники становлять лише напрацювання міжнародних організацій протягом 20-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. З певними застереженнями можемо виокремити три основні етапи цього процесу: 1) етап функціонування Ліги Націй, підготовчий, коли закладалися міжнародно-правові засади регламентації статусу біженців загалом; 2) етап вдосконалення міжнародно-правового підґрунтя для вирішення проблем міграції (без спеціального виокремлення міграції з екологічних причин), що хронологічно охоплював другу половину 40-х – початок 70-х рр. минулого століття; 3) етап опрацювання міжнародно-

правових актів, в яких вже відображається розуміння взаємозв'язку між гострими проблемами навколишнього середовища та міграційними процесами, а також передбачаються певні заходи, спрямовані на захист прав екологічних мігрантів. Останній етап триває й досі.

Висновок. Обґрунтовано висновок про те, що міграція населення через екологічні чинники є складним міжнародним феноменом, який ставить перед світовою спільнотою низку важливих завдань. Для задоволення потреб правового регулювання екологічної міграції населення на універсальному рівні нині вже сформовано певну нормативну базу, яка, однак, все ж потребує вдосконалення. Поступово також наростає актуальність здійснення кодифікації міжнародно-правових норм, спрямованих на отримання детальної оцінки стану навколишнього середовища та міграційних потоків, регламентацію процесів міграції через екологічні чинники та захист прав екологічних мігрантів. Однак, нині така діяльність поки що може розглядатися лише як перспектива.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: міжнародне право, історія міжнародного права, міграційне право, сталий розвиток, біженці, екологічні проблеми, екологічні мігранти, міжнародні організації.

Як цитувати: Петренко О. В. Становлення основ міжнародно-правової регламентації процесів міграції населення через екологічні чинники: історико-юридичний нарис. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право»*. 2024. Вип. 37. С. ... . <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-37-01>

In cites: Petrenko O. V. (2024). Formation of the foundations of international legal regulation of population migration processes due to environmental factors: historical and legal essay. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series «Law»*, (37), P. ... . <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-37-01> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиріч у доктрині та повсякденній практиці міжнародного права постійно посилюється увага до питань пов'язаних із негативними змінами, що відбуваються в оточуючому середовищі, а також протидії небезпечним наслідкам цих процесів як на універсальному, так і на регіональному рівні. Суттєву загрозу для людства в цьому плані вбачають у зміні клімату, що означає переінакшення кліматичних моделей внаслідок діяльності людини, що виходить за межі природної кліматичної мінливості [1].

.....

Причиною міграції великої кількості населення є й аварії на атомних електростанціях (Чорнобиль, 1986; Фукусіма, 2011). Так, прямим наслідком аварії на Чорнобильській АЕС стало створення зони відчуження ..... [8, с. 32]. Понад 50 тисяч квадратних кілометрів території України зазнали радіоактивного забруднення [9, р. 60].

На міграційні процеси впливають й екологічні наслідки злочинних методів ведення війни. .... Через це понад 16 000 осіб, які опинилися в зоні лиха [10], були змушені покинути місця свого постійного мешкання.

У 1993 р. в документі «Становище біженців у світі» УВКБ ООН визначило чотири основні причини появи потоків біженців: політична нестабільність, напружена економічна ситуація, етнічні конфлікти та погіршення стану довкілля [11, р. 1]. Отже причиною міграції населення можуть бути не лише політичні, воєнні або економічні фактори, але й екологічне становище в конкретній місцевості. Зміни клімату, стихійні лиха, екологічні катастрофи (в тому числі й антропогенного характеру) змушують людей покидати місця свого постійного проживання, мігрувати, перетворюватися на біженців. І так було протягом усієї історії людства. У зв'язку з цим узагальнення досвіду, набутого протягом історичного розвитку, вбачається надзвичайно важливим з точки зору вдосконалення сучасних підходів до вирішення проблем, які постають нині.

Стан наукового дослідження теми. Проблема становлення та розвитку міжнародно-правового регулювання процесів міграції населення, зокрема й

через екологічні чинники, побіжно зачіпалася у дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців – правників, економістів, екологів, соціологів, демографів, політологів. Серед них праці М.М. Бедрія [12], Р. Блека [13], Н.В. Гунько [8], О.А. Васянович [14], Т.І. Длугопольської [15], У.О. Дугласа [16], Д.В. Іванова та Д.К. Бекашева [17], О.В. Попика [18], О.Г. Пуригіної та С.Е. Сардак [19] Ю.І. Римаренка [20], Ф. Флінтан [21], Ю.В. Чайковського [22] та ін. Спеціальні ж дослідження історико-правових аспектів міжнародно-правової регламентації міграції населення через екологічні фактори у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі досі не здійснювалися.

Мета дослідження. Метою дослідження є історико-правове висвітлення формування основ міжнародно-правового регулювання процесів міграції населення через екологічні чинники, визначення його основних етапів та виявлення специфіки відповідних міжнародно-правових джерел, притаманних кожному періоду. Автор свідомо обмежує коло розглянутих джерел міжнародного права лише універсальним рівнем, вважаючи, що саме вони й становлять підмурок міжнародно-правової регламентації міграційних процесів.

Основні результати дослідження. В історичних та юридичних дослідженнях, так само, як і в сучасних міжнародно-правових актах [23], неодноразово наголошувалося, що з найдавніших часів природні зміни та екологічні катастрофи, що унеможлилювали проживання груп людей в ареалі їхнього традиційного мешкання, спричиняли більш або менш масові переселення до територій, які були придатнішими для проживання та виробництва продуктів харчування.

.....

Усвідомлення необхідності збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь з'явилося на початку 1970-х років. Конференція з навколишнього середовища та розвитку в Стокгольмі 1972 р. заклала підґрунтя для формування концепції сталого розвитку [49, с. 454-457], яка, окрім іншого, опосередковано має відношення й до проблеми міграції, що зумовлена

екологічними чинниками. Тому в юридичній літературі [50, р. 142] визнається, що основні міжнародні конференції з питань довкілля відіграли важливу роль у формуванні концепції екологічної міграції.

.....

Висновки. Підсумовуючи усе викладене вище, зауважимо, що хоча природні зміни та екологічні катастрофи, які унеможлилювали проживання груп людей в ареалі їхнього традиційного мешкання, з найдавніших часів спричиняли масові переселення до теренів, більш придатних для проживання, усе ж підґрунтя міжнародно-правового регулювання процесів міграції населення через екологічні чинники становлять лише напрацювання міжнародних організацій протягом 20-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. З певними застереженнями можемо виокремити три основні етапи цього процесу: 1) етап функціонування Ліги Націй, підготовчий, коли закладалися міжнародно-правові засади регламентації статусу біженців загалом; 2) етап вдосконалення міжнародно-правового підґрунтя для вирішення проблем міграції (без спеціального виокремлення міграції з екологічних причин), що хронологічно охоплював другу половину 40-х – початок 70-х рр. минулого століття; 3) етап опрацювання міжнародно-правових актів, в яких вже відображається розуміння взаємозв'язку між гострими проблемами навколишнього середовища та міграційними процесами, а також передбачаються певні заходи, спрямовані на захист прав екологічних мігрантів. Останній етап триває й досі. Отже, міграція населення через екологічні чинники є складним міжнародним феноменом, який ставить перед світовою спільнотою низку важливих завдань. Для задоволення потреб правового регулювання екологічної міграції населення на універсальному рівні нині вже сформовано певну нормативну базу, яка все ж потребує подальшого вдосконалення. Поступово наростає актуальність здійснення кодифікації міжнародно-правових норм, спрямованих на отримання детальної оцінки стану навколишнього середовища та міграційних потоків, регламентацію процесів міграції через екологічні чинники та захист прав екологічних мігрантів. Однак, у сучасних умовах така діяльність поки що може розглядатися лише як перспектива.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. United Nations. Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (A/RES/73/195), UN resolution 2019. URL: <https://www.iom.int/resources/global-compact-safe-orderly-and-regular-migration/res/73/195> (accessed: 04.01.2024).
2. Displacement and migration related to disasters, climate change and environmental degradation. European Migration Network Inform. May, 2023. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2023-05/EMN_Inform_climate_related_migration_final_May2023_090523.pdf (accessed: 04.01.2024).
3. Гунько Н.В. Уроки Чорнобилю: екологічна міграція. *Демографія та соціальна економіка*. 2011. № 2(16). С. 31-41.
4. Terminski B. Environmentally-Induced Displacement. *Theoretical Frameworks and Current Challenges*. Geneva. 2012. 159 p. URL: <https://web.archive.org/web/20131215025407/http://www.cedem.ulg.ac.be/wp-content/uploads/2012/09/Environmentally-Induced-Displacement-Terminski-1.pdf> (accessed: 07.01.2024).
5. Flintan F. Environmental refugees – a misnomer or a reality? *A contribution to the Wilton Park Conference Report on environmental security and conflict prevention*. 2001. March 1st - 3rd. P. 1-3.
6. Бедрій М.М. Міграція населення як об'єкт правового регулювання та вивчення юридичної науки. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 3 (73). С. 6-11. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.3.1>
7. Black R. Environmental refugees: myth or reality? *New issues in refugee research*. Working Paper No. 34. University of Sussex, 2001. 19 p. URL: <https://www.unhcr.org/media/environmental-refugees-myth-or-reality-richard-black>; <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/3ae6a0d00.pdf> (accessed: 04.01.2024).
8. Васянович О.А. Правове становище екологічних біженців як вразливої категорії населення, що потребують еколого-правової охорони. *Часопис*

Київського університету права. 2020. № 4. С. 337-342.

DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.60>

9. Длугопольська Т.І. Міжнародна міграційна політика: від теорії до імплементації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм.* 2020. № 12. С. 31–49. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-12-03>. (дата звернення: 04.01.2024).
10. Дуглас У.О. Трехсотлетняя война. Хроника экологического бедствия / пер. с англ.; под ред. О.С. Колбасова. Москва : Прогресс, 1975. 240 с. URL: <https://libarch.nmu.org.ua/handle/GenofondUA/32866> (дата звернення: 04.01.2024).

O. V. PETRENKO

DSc (Law), Professor,

Professor of the International and European Law Department

E-mail: o.petrenko@karazin.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-5354-4329>

V. N. Karazin Kharkiv National University

Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

**FORMATION OF THE FUNDAMENTALS OF INTERNATIONAL LEGAL
REGULATION OF POPULATION MIGRATION PROCESSES DUE TO
ENVIRONMENTAL FACTORS: HISTORICAL AND LEGAL ESSAY**

ABSTRACT. *Introduction.* The article highlights the process of forming the foundations of international legal regulation of population migration processes due to environmental factors, defining its main stages and identifying the specifics of relevant international legal sources inherent in each period.

Summary of the main results of the study. It is noted that natural changes and ecological disasters, which made it impossible for groups of people to live in the area of their traditional residence, from ancient times caused mass migrations to areas more

suitable for living, yet the basis of international legal regulation of the processes of population migration due to environmental factors is only a development international organizations during the 20s of the 20th – the beginning of the 21st century. With certain caveats, we can single out three main stages of this process: 1) the preparatory stage of the functioning of the League of Nations, when the international legal foundations for regulating the status of refugees in general were laid; 2) the stage of improvement of the international legal basis for solving migration problems (without specifically distinguishing migration for environmental reasons), which chronologically covered the second half of the 40s – the beginning of the 70s of the last century; 3) the stage of development of international legal acts, which already reflect an understanding of the relationship between acute environmental problems and migration processes, as well as provide for certain measures aimed at protecting the rights of environmental migrants. The last stage is still ongoing.

Conclusion. The conclusion that population migration due to environmental factors is a complex international phenomenon that poses a number of important tasks to the world community is substantiated. To meet the needs of the legal regulation of ecological population migration at the universal level, a certain regulatory framework has already been formed, which, however, still needs improvement. The urgency of codifying international legal norms aimed at obtaining a detailed assessment of the state of the environment and migration flows, regulation of migration processes due to environmental factors and protection of the rights of environmental migrants is also gradually increasing. However, at present such activity can be considered only as a perspective.

KEY WORDS: *international law, history of international law, migration law, refugees, environmental problems, environmental migrants, international organizations.*

REFERENCES

1. United Nations. Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (A/RES/73/195), UN resolution 2019. URL:

<https://www.iom.int/resources/global-compact-safe-orderly-and-regular-migration/res/73/195> (accessed: 04.01.2024).

2. Displacement and migration related to disasters, climate change and environmental degradation. European Migration Network Inform. May, 2023. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2023-05/EMN_Inform_climate_related_migration_final_May2023_090523.pdf (accessed: 04.01.2024).
3. Hunko N.V. (2011). Lessons from Chernobyl: ecological migration. Demography and social economy. No. 2(16). P. 31-41 (in Ukrainian).
4. Terminski B. (2012). Environmentally-Induced Displacement. Theoretical Frameworks and Current Challenges. Geneva. 159 p. P. 60. URL: <https://web.archive.org/web/20131215025407/http://www.cedem.ulg.ac.be/wp-content/uploads/2012/09/Environmentally-Induced-Displacement-Terminski-1.pdf> (accessed: 07.01.2024).
5. Bedriy M.M. (2021). Population migration as an object of legal regulation and study of legal science. *State and regions. Series: Law*. No. 3 (73). P. 6-11. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.3.1> (in Ukrainian).
6. Vasyanovych O.A. (2020). The legal position of environmental refugees as a vulnerable population category in need of environmental and legal protection. *Journal of the Kyiv University of Law*. No. 4. P. 337-342. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.60> (in Ukrainian).
7. Dlugopolska T.I. (2020). International migration policy: from theory to implementation. *Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. Series: International relations. Economy. Local studies. Tourism*. No. 12. P. 31–49. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2020-12-03> (date of application: 04.01.2024) (in Ukrainian).
8. Douglas U.O. (1975). The Three Hundred Years' War. Chronicle of an ecological disaster / trans. with English; under the editorship O.S. Kolbasova. Moscow: Progress. 240 p. URL: <https://libarch.nmu.org.ua/handle/GenofondUA/32866> (accessed: 04.01.2024) (in Russian).

9. Popyk O.V. (2022). Ecological and economic aspects of migration processes. Economy and society. No. 36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-39> (accessed: 04.01.2024) (in Ukrainian).
10. Purygina O.G., Sardak S.E. (2009). International migration: education. manual Dnipropetrovsk: Publishing House of DNU. 352 p. (in Ukrainian).

The article was received by the editors 02.02.2024

The article is recommended for printing